

УДК: 621.311

DOI: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i51.57472>

РОЗВИТОК РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ З ПОЗИЦІЙ ЙОГО НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ

Гаврикова А. О., ст. викладач (НТУ “ХПІ”)

Стаття присвячена сучасним проблемам розвитку ринку електричної енергії України. Проаналізовано діяльність енергетичного ринку країни та досліджено тенденції його розвитку в контексті соціально-економічних трансформацій країни та виокремлено основні перспективи та тенденції розвитку ринку. В результаті проведеного аналізу виявлено необхідність в прийнятті ефективних рішень щодо реформування вітчизняного ринку електроенергії, що стане підґрунтям для оновлення енергетичного сектору та забезпечить енергетичну безпеку України, максимальне задоволення потреб як суспільства, так і економіки в електроенергетиці в довгостроковій перспективі.

Ключові слова: електроенергія, національні інтереси, енергетичний ринок, енергетичний сектор, енергетична безпека.

РАЗВИТИЕ РЫНКА ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ЭНЕРГИИ УКРАИНЫ С ПОЗИЦИИ ЕГО НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Гаврикова А. О., ст. преподаватель (НТУ «ХПИ»)

Статья посвящена современным проблемам развития рынка электрической энергии Украины. Проанализирована деятельность энергетического рынка страны и исследованы тенденции его развития в контексте социально-экономических трансформаций страны и выделены основные перспективы и тенденции развития рынка. В результате проведенного анализа выявлена необходимость в принятии эффективных решений по реформированию отечественного рынка электроэнергии, который станет основой для обновления энергетического сектора и обеспечит энергетическую безопасность Украины, максимальное удовлетворение потребностей как общества, так и экономики в электроэнергетике в долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: электроэнергия, национальные интересы, энергетический рынок, энергетический сектор, энергетическая безопасность.

DEVELOPMENT MARKET OF ELECTRICITY UKRAINE IN TERMS OF ITS NATIONAL INTERESTS IN THE ENERGY SECTOR

Gavrikova A. O., senior lecturer (National technical university “Kharkiv polytechnic institute”)

The article is devoted to the modern problems market of electricity of Ukraine. The activity of the country's market of energy and its trends explored in the context of socio-economic transformation of the country and singled out the main prospects and market trends. The analysis revealed the need for effective decision-making to reform the domestic market of electricity, which will be the basis for updating the energy sector and ensure energy security of Ukraine, the maximum to meet the needs of both society and the economy in the electricity industry in the long term.

Keywords: electrical energy, national interests, market of energy, energy sector, energy security.

Постановка проблеми та її зв'язки з моменту одержання Україною незалежності **науковими чи практичними завданнями.** З енергетична сфера була і залишається одним із

найбільш вразливих секторів вітчизняної економіки. Протягом цього періоду урядами країни було надано перевагу моделі бізнес-експлуатації зовнішньої енергозалежності країни, тим самим відкладено виконання стратегічних цілей з забезпечення енергетичної безпеки та позбавлення від монопольного постачальника енергоресурсів. Тож, питання зниження енергоємності ВВП, інтенсифікація розробки власних покладів енергоресурсів, диверсифікація джерел і шляхів постачання енергоносіїв, формування стратегічного нафтового резерву, створення елементів ядерно-паливного циклу, всебічний розвиток альтернативної енергетики та ін. залишаються відкритими та потребують негайної ескалації для позбавлення енергоімпортозалежності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем розвитку ринку електричної енергії України, зокрема економічним основам ринку електроенергії присвятили свої праці такі вчені: Антонов Н.В., Усєвич В.А., Энн Г.М. [2], Амоша О. [1], Гаральд М. [3], Крістіне Р. [6], Кудлай В. [7] та ін. Проте, окремі аспекти розвитку ринку електричної енергії України в умовах нестабільності та мінливості зовнішнього середовища потребують більш детального їх розгляду з метою оновлення енергетичного сектору, який має забезпечити довгостроковий сталий соціально-економічний розвиток України в умовах регіональної інтеграції та конкуренції на європейських енергетичних ринках.

Виходячи з вище наведеного, **метою статті** є виявлення та розгляд сучасних проблем розвитку ринку електричної енергії України та визначення напрямів забезпечення енергетичної безпеки країни для гарантування належного рівня життєдіяльності суспільства в режимах звичайного та особливого стану.

Виклад основного матеріалу. В зв'язку з обранням євроінтеграційного курсу розвитку та перспективою злиття з європейським ринком енергоресурсів, нові виклики постають не тільки перед урядом країни, а й перед усіма суб'єктами енергетичної сфери, що вимагає від них гнучкості у прийнятті рішень та швидкої адаптації у період глибокої структурної перебудови економіки відповідно до європейських стандартів. Тобто, з точки зору теоретичного дослідження, так і для практичного аналізу варто зацентувати увагу на формуванні ефективного організаційно-

економічного механізму управління підприємствами електроенергетики, як ключової складової енергетичної галузі України, а отже і економічної запоруки державного суверенітету, елемент належного врядування, надійний базис сталого розвитку конкурентної економіки та невід'ємна частина європейського енергетичного простору. Проте, територіальне розташування України між ЄС та Росією, акт зовнішньої агресії останньої проти України містять як виклики, так і можливості. Виклик – втрата транзитного статусу, можливість – унезалежнення від імпорту газу з РФ. Однак, на тлі загального зміщення світової торгівлі енергоресурсами в бік Азії, появи обрисів трансатлантичного енергетичного партнерства, браку в ЄС «єдиного голосу» в питанні енергетичної безпеки, а також курсу РФ на побудову безтранзитних систем експорту вуглеводнів, транзитна роль України не буде такою визначальною, як це було до першої хвилі світової економічної кризи 2008-2009рр. Остання й зумовила перегляд багатьох економічних, фінансових та енергетичних реалій у Європі та світі. Розвинутий механізм торгів на спотовому ринку дозволяє його учасникам знаходити ефективні рішення для розв'язання короткострокових завдань енергетичної безпеки в частині закупівлі необхідних обсягів нафти та вугілля. Цей досвід поширюється на торгівлю природним газом (у т.ч. СПГ) та електричною енергією, гарантування наявності вільних пропускних потужностей газопроводів, ЛЕП, терміналів СПГ. Україні необхідно долучитися до ринку ЄС на основі свого членства в Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства [4].

Варто зазначити, що прямий доступ до енергоресурсів не є ключовим фактором успіху до вирішення проблем в енергетичній сфері. У випадку України, збалансування системи енергетичної безпеки можна досягти шляхом оптимального поєднання ощадливого використання енергоресурсів власного видобутку з необхідною кількістю імпортованих енергоресурсів.

Проте, гаяння часу у впровадженні європейських правил та стандартів або їх неадекватне впровадження може призвести до довгострокового відлучення України від енергетичного простору ЄС, що матиме вкрай негативний вплив цілому на вітчизняну економіку. Європейський підхід на українське

законодавство здатне суттєво підвищити опірність України до спроб політизувати міждержавні відносини у сфері енергетики, а долучення до загальноєвропейського ринку – зменшити непрозорість внутрішніх енергетичних ринків, що в свою чергу дозволить в майбутньому позбутися інших проблем в енергетичній сфері. Основні проблеми за секторами енергетики України наведені у табл. 1.

Однією з базових галузей національної економіки є електроенергетика, ефективне функціонування якої є необхідною умовою сталого економічного розвитку, забезпечення енергетичної безпеки й енергетичної незалежності. В той же час, сьогодні можна констатувати, що електроенергетична галузь знаходиться в критичному стані. Багаторічне зволікання з реформуванням енергетичного сектору, низький рівень ефективності енерговиробництва та енергоспоживання, монопольне становище в певних секторах енерговиробництва та розподілу енергії, відсутність реальної диверсифікації джерел

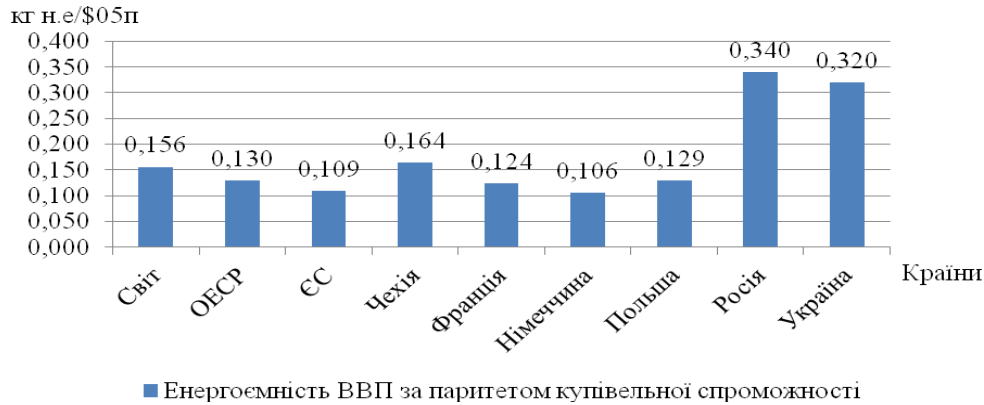
енергопостачання, суттєва зношеність основних виробничих фондів енергогенерації є основними причинами такого становища.

З огляду на широкий ряд проблем, проведення кардинальних реформ в електроенергетичній галузі є вкрай актуальним та невідкладним заходом. Крім того, завдання реформування галузі обумовлена необхідністю адаптації національного законодавства до енергетичного законодавства ЄС та виконання зобов'язань в межах Договору про Енергетичне Співтовариство [5]. Так, рівень енергоефективності національної економіки більш ніж у 2,3 рази нижчий ніж у країнах ОЕСР, майже у 2,9 рази нижче середньоєвропейського і у 2,1 рази – середньосвітового [7]. В свою чергу, енергоємність ВВП України значно вища не лише порівняно з провідними економіками світу, але й із сусідніми країнами Центральної та Східної Європи, що можна побачити на рис. 1.

Таблиця 1

Секторальна проблематика в енергетичній сфері України

Сектор енергетики	Основні проблеми
Вугільний сектор	збитковість видобутку, технологічна відсталість, часткова руйнація шахт та інфраструктури, регресивний розвиток (копанки).
Вуглеводневий сектор	залежність від Росії, зношеність трубопровідних систем, домінуючі впливи олігархічних груп, втрата частини активів, запасів вуглеводнів та перспектив видобутку (Чорноморський шельф), відсутність ринкового середовища, у т.ч. економічно обґрунтованих мережевих тарифів і ринко-орієнтованого ціноутворення на енергетичні ресурси, що не відбивають витрат, відсутність адекватної політичної та фінансової незалежності національного регулятора (НКРЕКП).
Електроенергетичний сектор в цілому	застаріла, недостатньо ефективна інфраструктура, висока ринкова концентрація (монополізм) разом з непрозорою системою перехресного субсидіювання і відсутність платформ для конкурентних форм торгівлі, порівняно низькі регульовані ціни, які не створюють будь-яких справжніх цінових сигналів і стимулів для інвестицій, недостатня нормативно-правова база, висока енергоємність і низька енергоефективність.
Атомна енергетика	паливна та технологічна залежність від Росії, занижені тарифи на електроенергію, субсидіювання приватної теплоенергетики, необхідність виведення частини генеруючих потужностей з експлуатації.
Теплова електроенергетика	зношеність основних фондів, домінуючі впливи окремих олігархічних груп, часткова руйнація об'єктів генерації та інфраструктури.
Енергетика ВДЕ	втрата частини активів вітро- та сонячної енергетики у Криму, незбалансований розвиток, недостатність маневрових потужностей, завищені тарифи.

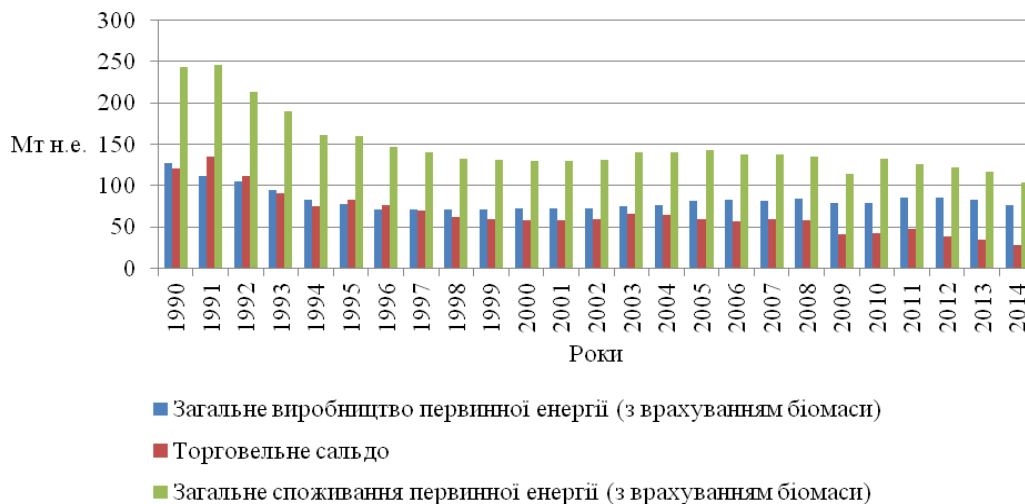

Примітка: складено автором на основі [6].

Рис. 1. Енергоємність ВВП за паритетом купівельної спроможності України та окремих країн світу

Порівняння енергоємності України з іншими країнами показує, що енергоємність в Україні може бути зменшена як мінімум з 55% (у порівнянні з регіонами Азії, що розвиваються) і максимум до 75% (порівняно із середнім показником по ЄС). Найбільший потенціал енергозбереження має за даними Міжнародної енергетичної агенції (IEA) промисловість, де потенціал заощадження складає понад 57 %, тобто більше половини

потенціалу всієї країни [6]. Експерти вважають, що в українській промисловості можна було б заощадити щонайменше 30-40 відсотків від кількості енергії, що споживається сьогодні. Можна заощадити і більше, але для цього необхідно впровадити абсолютно нові виробничі процеси та перепрофілювати промисловість на інші, менш енергоємні види виробництва [3].

Примітка: складено автором на основі [6].

Рис. 2 Динаміка обсягів виробництва, споживання первинної енергії, сальдо торговельного балансу

Як видно на рис.2, динаміка розмірів загального обсягу споживання первинної енергії та енергоємність української економіки відповідають загальноекономічним тенденціям. Так, за період 1990 – 1997 рр., що характеризувалися структурним економічним

спадом, попит на первинну енергію знизився більш ніж на 40%. В порівнянні, енерговитрати (в доларах США 2005 року, за зваженим паритетом купівельної спроможності) на виробництво кожної одиниці валового внутрішнього продукту (або енергоємність) -

зросли з 0,58 кг н.е. в 1990 році до 0,82 кг н.е. у 1997 році, що свідчить про випереджаючі темпи падіння промислового виробництва та загальних обсягів випуску продукції порівняно зі спожитою енергією.

Протягом наступного періоду (1997 – 2009 рр.) урядом України було прийнято ряд законодавчих і відповідних підзаконних актів («Про енергозбереження», Комплексної державної програми України з енергозбереження тощо), а також ряд галузевих програм. Проте, в результаті відсутності системності дій з питань реалізації державної політики енергозбереження та в основному за рахунок появи більш ефективних галузей вдалося досягти зменшення енергоємності ВВП на 33,7%, попит на первинну енергію при цьому стабілізувався на середньому рівні у 136 млн тон н.е. протягом даного періоду. В умовах фінансово-економічної кризи енергоємність ВВП за 2009 р. порівняно з 2008 р. зросла на 2,4% що обумовлено значним скороченням обсягів виробництва і у 2010 році сягнула 0,47 кг н.е. на одиницю валового внутрішнього продукту. У 2014р. в розподілі палива за напрямками споживання на перетворення в інші види палива та енергію припадало майже 50%, на витрати в цілях кінцевого споживання – 45,5%, на неенергетичні потреби – 4%, втрати при розподілі, транспортуванні та зберіганні склали менше 1%.

Отже, структура енергобалансу характеризується переважанням викопних видів палива, таких як природний газ, нафтопродукти, вугілля і кокс, які становлять близько 89 % від загального споживання енергії, а регенеративні види енергії, у тому числі електроенергія, займає дуже незначну частку. При цьому варто зазначити, що близько 70 % споживаного природного газу і майже половину нафти імпортується з Російської Федерації, через що більше 25 % усього українського імпорту припадають саме на енергію. У сукупності з застарілими технологіями виробництва та нераціональне використання енергії призводить до небажаної імпортозалежності енергетичної безпеки України. Головне питання даного періоду - це питання безпеки, в тому числі енергетичної безпеки України, що вивело на перший план пошук рішення економічної безпеки енергетики. Але проблема полягала в гострій залежності енергетичної системи країни від

імпортованого ресурсу. Стало питання про раціональне використання ресурсів системою, як імпортованих, так і тих, родовище які знаходиться на території країни. Раціональне використання енергоресурсів в енергосистемі залежить від двох чинників: технологічних можливостей енергообладнання та культури його експлуатації.

Результатами реалізації інвестиційних програм є поступове скорочення нормативних і понаднормативних втрат електричної енергії в мережах. За результатами 2013 р., енергопостачальними компаніями на технічний розвиток місцевих електричних мереж та заходи зі зниження та/або недопущення понаднормативних витрат електроенергії спрямовано 3 280 млн. грн., або 87% загальної вартості інвестиційних програм. Слід зазначити, що регульовані ціни на постачання електроенергії досі перебувають на порівняно низькому рівні через соціальні фактори та в результаті – не покривають повністю затрати на утримання та розвиток електромереж, незважаючи навіть на заходи регулювання з боку НКРЕКП. Програми підтримки вразливих категорій споживачів не були розроблені на належному рівні та ефективно застосовані [4].

Отже, численний ряд проблем електроенергетики, пов'язаний з високим рівнем фізичного та морального зносу основного та допоміжного обладнання електростанцій, об'єктів магістральних і розподільчих мереж, руйнуванням енергетичної інфраструктури на Сході України через зовнішню агресію, а також ряд проблем пов'язаних з обґрунтованим ціноутворенням, зростаючими обсягами заборгованості споживачів за електричну енергію, заборгованості в ОРЕ, відсутність механізмів реалізації заходів з обмеження викидів великих спалювальних установок в електроенергетиці, недостатнє фінансове забезпечення, відсутність потужностей для власного виробництва, все це та ін. створюють реальні перешкоди та загрози енергетичній безпеці та національній безпеці загалом. В той же час, не вирішеність питання економічного обґрунтування визначених тарифів, непрозорість їх формування, наявність значного тіньового обігу ПЕР (вугілля, природного газу, нафти та нафтопродуктів й електроенергії) є значними перешкодами на шляху до створення сучасних ефективних енергетичних ринків.

Тож, невідкладних рішень та скоординованих дій вимагає існуюча ситуація на шляху до синхронізації енергетичної системи України з об'єднанням енергосистем країн ЄС ENTSO-E (термін до 2020 року). У тому числі реформування ринку електроенергетики України передбачатиме перехід на єдині для всіх споживачів принципи ринкового ціноутворення, перехід до енергоефективного та енергоощадливого використання і споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій, що дасть змогу скоротити енергоємність ВВП не менше як на 20 % протягом п'яти років. Виникає необхідність проведення реорганізації ринків енергії та імплементації європейського законодавства у сфері енергетики, відповідно до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, яке для електроенергетичного сектору полягає в тому числі і в відокремленні, відповідно до Третього енергетичного пакету, основних видів виробничої діяльності (генерації, транспортування електроенергії, її розподілу), а також здійснення лібералізації електроенергетичного ринку, шляхом переходу від моделі єдиного покупця до моделі прямих договорів між постачальниками і споживачами енергії та балансуючого ринку та ряд інших заходів. Проте реформа енергетичного сектору це лише одна з умов успіху в досягненні енергетичної незалежності. Окрім цих заходів, необхідним є вирішення завдань, що виходять за галузеві межі енергетичного сектору, а саме:

деофшоризація енергетики через заборону використання офшорних схем власності та розрахунків енерго- та газорозподільчих компаній (обленерго, облгази);

повернення фінансових ресурсів, які впродовж тривалого часу були вилучені з енергетичного сектору України та акумульовані на офшорних рахунках, через амністію капіталів;

запровадження прозорого механізму державних закупівель, перехід до біржових механізмів закупівель;

створення сприятливого інвестиційного клімату через механізми державно-приватного партнерства та прозору регуляцію європейського зразка;

відмова від практики бюджетного сприяння природним монополіям через фінансові інструменти;

забезпечення незалежності регулювання природних монополій в енергетичному секторі;

Таким чином, електроенергетика є базовою галуззю національної економіки, ефективне функціонування якої є необхідною умовою сталого економічного розвитку, забезпечення енергетичної та екологічної безпеки й енергетичної незалежності України.

Висновки. Отже, з ряду об'єктивних причин технічно застарілої спадщини обладнання, неефективна державна політика, зовнішня агресія та замороження декількох областей зі значним енергетичним потенціалом, галузь вимагає цілковитої реорганізації. Крім цього, при проведенні перебудови галузі та електроенергетичного ринку зокрема, необхідно виходити з того, що оновлений енергетичний сектор має забезпечити довгостроковий сталий соціально-економічний розвиток України в умовах регіональної інтеграції та конкуренції на європейських енергетичних ринках. Його стале функціонування повинно забезпечити енергетичну безпеку України, максимальне задоволення потреб як суспільства, так і економіки в електроенергетиці у технічно надійний, безпечний, економічно ефективний, екологічно прийнятний спосіб для гарантування належного рівня життєдіяльності суспільства в режимах звичайного та особливого стану.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амоша, О. І. Стан, основні проблеми і перспективи вугільної промисловості України [Текст]: Наукова доповідь / О. І. Амоша, Л. Л. Стариченко, Д. Ю. Череватський. — Донецьк, 2013. — 44 с.

2. Антонов Н.В., Усиевич В.А., Энин Г.М. Анализ потребления электроэнергии в быту для внедрения ступенчатых тарифов // Энергетик. – 1995, №1. – С. 10-12.

3. Гаральд Майер: Високі витрати на енергоефективність обтяжують Україну. GTAI Trade and Invest. Лютий 2010 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.gtai.de/GTAI/Navigation/DE/Trade/m_aerkte,did=66580.html

4. Енергетична стратегія України на період до 2030 року / Схвалена

розпорядженням Кабінету Міністрів від 24.07.2013 № 1071 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: mre.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=260994

5. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства» від 15.12.2010 № 2787-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a27

6. Крістіне Розенбергер. Політика України в галузі енергетики. Представництво фонду Конрада Аденауера в Україні, 2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kas.de/ukraine>

7. Кудлай В. С. Аналіз ефективності використання енергетичних ресурсів / В. С. Кудлай, Л. С. Селіверстова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. - 2013. - № 6. - С. 49-64.

*Рецензент д.е.н., професор НТУ «ХПІ» Кузьминчук Н.В.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДУЗТ Єлагін Ю.В.*

УДК: 330.101.541

КУМІВСЬКИЙ КАПІТАЛІЗМ ЯК ЯВИЩЕ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Тертичний О. О., к.т.н., доцент,
Бородавка О.А., доцент (ХІФ УДУФМТ)*

У статті розглянуто питання функціонування та розвитку, наведено основні ознаки кумівського капіталізму в сучасній економічній системі України, визначено їх особливості. Головною діючою силою такого строю є клан. Клан – це неформальні групи людей, пов'язаних родинними або іншими ознаками (регіональними, за освітою та ін), які обов'язково включають бізнесменів та державних службовців, достатньо часто працівників правоохоронних органів та політиків, іноді представників організованої злочинності, та, особливість України, воєнізовані формування у вигляді охоронних агентств та ін. Наведено рекомендації щодо боротьби з цими явищами

Ключові слова: кумівський капіталізм, корупція, протидія кумівському капіталізму.

КУМОВСКОЙ КАПИТАЛИЗМ КАК ЯВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

*Тертичный А. О., к.т.н., доцент,
Бородавка О.А., доцент (ХИФ УГУФМТ)*

В статье рассмотрены вопросы функционирования и развития, приведены основные признаки кумовского капитализма в современной экономической системе Украины, определены их особенности. Главной действующей силой такого строя является клан. Клан - это неформальные группы людей, связанных родственными или другими признаками (региональными, по образованию и т.д.), которые обязательно включают бизнесменов и государственных служащих, достаточно часто работников правоохранительных органов и политиков, иногда представителей организованной преступности, и, особенность Украины, военизированные формирования в виде охранных агентств и др. Приведены рекомендации по борьбе с этими явлениями.

Ключевые слова: кумовской капитализм, коррупция, противодействие кумовскому капитализму, борьба с коррупцией.